

Social Work & Education

©SW&E. 2022

УДК 37.134:372.4

DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.2

Сергій Болтівець,

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
ДУ «Державний інститут сімейної і
молодіжної політики»,
м. Київ, Україна;

boltivetssergij@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4432-5272>

Олена Галушко,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу розвитку молодіжної політики
2014 – 2021 рр.,

ДУ «Державний інститут сімейної і
молодіжної політики»,

м. Київ, Україна;

legin.uvf@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9614-8055>

Валерій Жуляєв,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Державний інститут сімейної і
молодіжної політики»,

м. Київ, Україна;

v_zhulajev@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4864-9381>

Статус статті:

Отримано: березень 11, 2022

І-шеревензування: березень 21, 2022

Прийнято: квітень 30, 2022

Болтівець, С., Галушко, О., Жуляєв, В. (2022).
соціальна самореалізація правової культури
молоді. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 1.
pp. 17-36. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.2

СОЦІАЛЬНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Анотація. Стаття розкриває можливості соціальної самореалізації правової культури сучасної української молоді в контексті реалізації її прав і обов'язків, виявлення її ролі та значення в актуальній суспільній свідомості. Висвітлюються результати онлайн-опитувань «Екологічні права дітей та молоді» та «Оцінка рівня правової культури української молоді», визначається змістовний континуум правової самосвідомості, що охоплює загальноцивілізаційно-особистісні значення прав кожної молодої людини. Розкрито оновлений термінологічний апарат та індикатори правової культури сучасної української молоді. Наведено фахові висновки міністерств і відомств щодо застосування результатів проведеного дослідження.

Ключові слова: індикатори правової культури; рівень правової культури; культурологічний підхід; формування правової культури; суб'єкт самореалізації і самоствердження; пріоритети прав молоді; пріоритети обов'язків молоді; нереалізовані молоддю обов'язки; соціальна інтеграція молоді.

Вступ

Ефективність регулювання суспільних процесів визначається рівнем розвитку правової культури кожного суспільного утворення, яке існує лише у взаємодії своїх соціально відповідальних громадян, входження яких до правового простору можливе тільки шляхом передачі і розвитку цієї культури з покоління до покоління. Ця суспільна усталеність зумовлює постання перед кожним новим поколінням громадян питання про це, наскільки правові набутки попередників відповідають реаліям життєвого самоздійснення і перспективам втілення колективного сенсу суспільного саморозвитку. Необхідність узагальнення загальносуспільних правових усталеностей, категоріальна невизначеність існуючих трактувань понятійного тезаурусу детермінує настійну суспільну потребу наукового осмислення проблеми, що відповідає сучасним реаліям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми формування правової культури українського суспільства в контексті підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС та основні напрями подолання правового нігілізму в Україні досліджувались О. О. Ганзенко (2014, 2015), роль правової культури у системі правової держави вивчали І. В. Осика (2004), Г. О. Попадинець (2007, 2014), Р. А. Сербін (2003), М. Ф. Целуйко (2012) та ін. Дослідження правової культури військовослужбовців здійснили В. М. Александров (2012), П. В. Квіткін, О. В. Прудникова, І. В. Дятлова (2013), С. М. Скуріхін (2009), студентської молоді – О. С. Дьоміна (2007), громадян – М. П. Требін (2007).

Понятійні співвідношення правової культури та культури прав людини дослідила Н. А. Горбова (2017), межі кореляції правової культури та правокультурності вивчав О. Є. Проць (2011), а проблеми формування правової свідомості та правової культури в Україні – І. І. Шаравара (2015а, 2015б, 2015с).

Поняття «формування правової культури», як відзначає Є. В. Підлісний (2019), з методологічного погляду необхідно розглядати як таку діяльність суб'єкта правової культури, яка має своїм результатом прогресивний розвиток національної правової системи, зростання рівня інституційної правової культури та правокультурності молодих людей. Відтак неправомірна поведінка суб'єктів права не може вважатися діяльністю суб'єктів правової культури, яка спрямовується на прогресивний розвиток права і формування правової культури; навпаки, зловживання правом руйнує правову культуру та існує в суспільстві право й відповідні інститути правової системи, як руйнують їх корупція, правовий нігілізм у різних його проявах, взагалі будь-яка протиправна поведінка суб'єктів права

Створенню продуктивної методології вироблення поняття правової культури перешкоджає абсолютизація методологічного плюралізму, через який

не обрано єдиної основи, загального критерію, за яким окремі методологічні підходи визначаються як самостійні напрями наукового пошуку. Належна наукова методологія пізнання правової культури, як відзначає Л. О. Макаренко (2019), передбачає різноманітність методів її дослідження на основі їх системної єдності в межах моністичного підходу.

Мета проведеного дослідження полягає у визначення можливостей соціальної реалізації правової культури сучасної молоді, виявлення її ролі та значення в актуальній суспільній свідомості. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність послідовного розв'язання таких завдань:

- визначити основні методологічні підходи до визначення правової культури як соціально-нормативного феномену;
- сформулювати теоретико-концептуальну базу дослідження процесів формування правової культури сучасної української молоді;
- провести комплексне дослідження правової культури в контексті соціокультурних та соціально-правових реалій сучасної України;
- з'ясувати особливості правової культури сучасного українського суспільства;
- розкрити можливості соціальної реалізації правової культури української молоді в умовах сучасного суспільства;
- представити методiku оцінки рівня правової культури молоді.

Методологія та результати дослідження

Вибір і застосування ефективних методів підвищення рівня правової культури молоді щодо реалізації та захисту особистих прав безпосередньо пов'язаний з актуальністю правового контенту, здатного забезпечити у доступній формі можливість реалізовувати індивідуальні стратегії повсякденної захисної поведінки. Базовим методом, який забезпечує особистісну мотивацію молоді щодо реалізації та захисту особистих прав як основи формування правової культури, було обрано постановку проблемних запитань, які водночас містять можливість пропедевтичного вибору одного із запропонованих варіантів відповідей. Певною мірою обраний метод ґрунтується на маєвтичних засадах, що належать до методу сократівської бесіди. Однак в даному випадку нами застосовувались сучасні електронні носії та соціальні мережі, що розкривали у сформульованих нами запитаннях стислий зміст окресленої глобальної проблеми.

Визначення актуального змісту, що зумовлює зацікавленість молоді у виборі найбільш прийнятних методів підвищення рівня правової культури щодо реалізації та захисту своїх особистих прав, здійснювалось засобами онлайн-опитування «Екологічні права дітей та молоді» та «Оцінка рівня правової культури української молоді». Мета зазначених опитувань полягала у визначенні

змістовного континууму правової самосвідомості, що охоплював загальноцивілізаційно-особистісні значення прав кожної молодої людини.

Ставлення до екологічних прав дітей та молоді диференціювалось у вікових групах 10 – 13; 14 – 19; 20 – 24; 25 – 29; 30 – 34; 35 – 40; 41 – 50; 51 і більше років життя. В опитуванні взяли участь 1014 респонденти з 7 грудня 2020 року по 17 травня 2021 року. Зміст опитування вже в процесі його реалізації привернув увагу опитаних до перцепції важливого чинника прав молоді у перспективі наступних десятиліть XXI ст.

Результатом проведеного опитування «Екологічні права дітей та молоді» стала узагальнена громадська думка про те, що права дітей та молоді на безпечне середовище для дітей та молоді – 414 або 29,5 % та право на справедливе правове розв’язання екологічних вимог – 492 або 35,1 % в сучасній Україні відповідним чином не реалізовані. Найбільш доступним екологічним правом є право на участь в екологічних об’єднаннях і рухах – 562 або 27,9 % та право на здобуття екологічно важливих знань – 483 або 24,0 %. Узагальнені результати зазначеного опитування представлені у таблиці 1.

Таблиця 1: Екологічні права дітей та молоді

Зміст запитань	Кількість відповідей «Так»	%	Кількість відповідей «Ні»	%	Кількість відповідей «Частково»	%
Право на безпечне середовище для дітей та молоді	306	15,2	414	29,5	291	17,0
Право на доступ до екологічної інформації	376	18,7	250	17,8	388	22,6
Право на справедливе правове розв’язання екологічних вимог	286	14,2	492	35,1	296	17,3
Право на участь в екологічних об’єднаннях і рухах	562	27,9	108	7,7	344	20,1
Право на здобуття екологічно важливих знань	483	24,0	139	9,9	393	23,0
Всього:	2 013	100	1 402	100	1 712	100

Як видно з таблиці 1, сфера екологічного права у сучасній правовій свідомості перебуває у процесі формування, що полягає у визначенні власного

предметного поля, категорій, принципів та власної методології. Загальновизнане право на життя втілюється у визначенні та обґрунтуванні окремого індивідуалізованого та особливого права новонароджених, а з ними усіх дітей, підлітків і молоді на безпечне та екологічно чисте нинішнє і майбутнє життя. Екологічні права вже в процесі їх реалізації набули важливого значення як перспективна перцепція цього ще недостатньо дослідженого чинника еволюції сприйняття молоддю прав людини протягом наступних десятиліть ХХІ ст. Недостатність досліджень цього чинника детермінує звуження фокусу суспільної уваги до реалізації екологічних прав молоді, створює перешкоди для доступу дітей та молоді до екологічно важливої інформації, участі у прийнятті рішень та доступу до екологічної справедливості.

Фахову оцінку результатів опитування «Екологічні права дітей та молоді» надано Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України (№25/4-15/17209-21 від 11. 08. 2021), в якому зазначено, що проведене дослідження сприяє підвищенню рівня громадсько-екологічної активності суспільства. В експертному висновку Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, зазначено, що результати наукових досліджень сприятимуть здійсненню нових практичних кроків, спрямованих на формування екологічно безпечного довкілля (№04-15/15-2021/274407 від 01. 09. 2021).

Змістовне розширення індикаторів правової культури здійснене в розробленому опитувальнику «Оцінка рівня правової культури української молоді», призначеному для застосування в різних вікових групах 10 – 13; 14 – 19; 20 – 24; 25 – 29; 30 – 34; 35 – 40; 41 – 50; 51 і більше років життя. Проведене за ним опитування репрезентує ставлення більшості громадян України до власних прав та обов'язків. Було опитано 190 респондентів, які надали 1360 відповідей з 7 грудня 2020 року по 17 травня 2021 року. Результати проведеного опитування представлено в таблиці 2.

Як видно з таблиці 2, 155 або 24,1 % опитаних осіб вважають, що рівень правових знань впливає на рівень правової культури молодих людей; 154 або 24,0 % респондентів вважає, що правова культура молодої людини залежить від її обізнаності з чинним законодавством; 135 або 21,0 % вважають мову важливою складовою правової культури молоді. Думку про часткове дотримання прав молоді в сучасній Україні поділяє 137 або 36,8 % опитаних, а 103 або 27,7 % респондентів вважають, що молоді люди лише частково усвідомлюють, що права є похідними від обов'язків. Більшість опитаних, а саме 144 або 47,7 %, не готові дати хабаря навіть у тих ситуаціях, коли немає іншого варіанту вирішення проблеми.

Таблиця 2: Оцінка рівня правової культури української молоді

Зміст запитань	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
	відповідей «Так»		відповідей «Ні»		відповідей «Частково»	
Чи дотримуються на Вашу думку, права молоді в сучасній Україні?	23	3,6	30	8,7	137	36,8
Чи порушувались ваші права упродовж останніх 3-х років?	74	11,5	57	16,5	59	15,9
Чи впливає, на вашу думку рівень правових знань на рівень правової культури молодих людей?	155	24,1	9	2,6	26	7,0
Чи готові ви дати хабаря, якщо немає іншого варіанту вирішення проблеми?	76	11,8	144	41,7	-	-
Чи вважаєте Ви мову важливою складовою правової культури молоді?	135	21,0	16	4,7	39	10,4
Чи залежить правова культура молоді людини від її законодавчої обізнаності?	154	24,0	28	8,1	8	2,2
Чи молоді люди, на вашу думку, усвідомлюють, що права є похідними від обов'язків?	26	4,0	61	17,7	103	27,7
Всього:	643	100	345	100	372	100

Результати, представлені в таблиці 2 свідчать, що оцінка динаміки рівня правової культури української молоді, започаткована цим дослідженням, потребує подальшого систематичного вивчення.

Соціальна реалізація правової культури молоді формується важливими, на наш погляд, методичними інструментами, до яких, за класифікацією Л. В. Твердохліб (2003), належать методи вирішення творчих завдань, конструювання конфліктних ситуацій та їх аналізу, групових дискусій, рольових ігор та інші. Розвиток індивідуальної ініціативи молоді у розв'язанні нестандартних правових колізій має вирішальне значення в соціальній реалізації змісту, актуальність якого з'ясована проведеним опитуванням. Репрезентація пріоритетів актуальної правосвідомості молоді здійснена в таблиці 3.

Таблиця 3: Оцінка рівня правової культури української молоді:
пріоритети прав молоді

Номер	Права молоді	Кількість	%
1	Право на життя	52	8,5
2	Право на житло	28	4,6
3	Право на освіту	36	5,9
4	Право на свободу та особисту недоторканість	47	7,7
5	Право на соціальне забезпечення	26	4,3
6	Право на справедливий суд	40	6,6
7	Право самому розпоряджатися власною долею	34	5,6
8	Право на працю	28	4,6
9	Заборона рабства і торгівлі людьми	24	3,9
10	Свобода думки, совісті і релігії	34	5,6
11	Право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання	29	4,8
12	Право на громадянство	19	3,1
13	Право володіти майном	25	4,1
14	Право на свободу переконань	28	4,6
15	Право на мирні збори	18	3,0
16	Право на участь в управлінні суспільними і державними справами	19	3,1
17	Рівність всіх перед законом	44	7,2
18	Недискримінація за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії	26	4,3
19	Право на мову	24	3,9
20	Екологічні права	18	3,0
21	Право на молодість	8	1,3
22	Інше	2	0,3
	Всього:	609	100

Як видно з таблиці 3, найважливішими з прав опитані вважають такі: право на життя – 52 або 8,5 %; право на свободу та особисту недоторканність – 47 або 7,7 %; рівність всіх перед законом – 44 або 7,2 %; право на справедливий суд – 40 або 6,6 %; право самому розпоряджатися своєю долею – 34 або 5,6 %; свобода думки, совісті та релігії – 34 або 5,6 %. Виходячи з одержаних даних, серед методів формування правової культури молоді, зокрема пріоритетів прав молоді, вважаємо за доцільне використовувати методику формування правової культури молоді, оцінювання якої здійснюється у три етапи.

Так, на першому етапі здійснюється формування позитивної і стійкої мотивації молоді до самовиховання і формування системи ставлень, властивих для правової культури. Перед молодими людьми висувуються завдання засвоєння моделі правової діяльності, а для ефективного його розв'язання використовується метод аналізу соціально-психологічних асоціацій.

Другий етап підпорядкований формуванню актуального фонду знань як категоріальної основи правового мислення, яка пов'язується із засвоєнням моделі продуктивного розв'язання проблемних завдань правового змісту, а отже передбачає ознайомлення з алгоритмами їх розв'язання та складання ефективних проектів вирішення. Серед методів забезпечення процесу формування правової культури ми виділили найбільш ефективні, до яких, зокрема, належить, метод проблематизації інформації; методи вирішення навчально-творчих завдань – прогнозування, моделювання, проектування тощо; метод евристично-програмового керування процесом мислення.

Третій етап присвячений формуванню практично-дійового компоненту правової культури у відповідності з обраною моделлю особистості. При цьому мета експериментальної діяльності визначається як формування функціональних та соціальних умінь, що розгортаються в логіці розв'язання професійних завдань. Провідним методом цього етапу є метод розв'язання творчих завдань, які мають відтворювати соціально-професійну сферу життєдіяльності особистості, включаючи такі її аспекти, як міжособистісний (комунікативний), професійно-особистісний, професійний, соціальний.

Таким чином, методом формування сукупності умінь, актуальних і в професійному, і в особистісному відношення, є розв'язання навчально-творчих завдань, зміст яких визначається за пріоритетами, встановленими проведенням опитуванням. Пріоритети обов'язків молоді представлено у таблиці 4.

Таблиця 4: Оцінка рівня правової культури української молоді: пріоритети обов'язків молоді

Номер	Права молоді	Кількість	%
1	Обов'язок захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України	26	9,2
2	Обов'язок здобути повну загальну середню освіту	20	7,1
3	Обов'язок сплачувати податки і збори	26	9,2
4	Обов'язок підтримувати громадський порядок та загальний мир	25	8,9
5	Обов'язок неухильно додержуватися Конституції України та законів України	37	13,1

6	Обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей	33	11,7
7	Обов'язок не спричиняти шкоди природі, історико-культурним пам'яткам	24	8,5
8	Обов'язок піклування батьків про дітей та дітей про батьків	28	9,9
9	Обов'язок поважати гідність інших осіб	31	11,0
10	Всі	31	11,0
11	Інші	1	0,4
	Всього:	282	100

Як видно з таблиці 4, найважливішими серед обов'язків молоді опитаними визнаються обов'язки неухильно додержуватися Конституції України та законів України – 37 або 13,1 %; обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей – 33 або 11,7 %; обов'язок поважати гідність інших осіб – 31 або 11,0 %; всі обов'язки – 31 або 11,0 %. Виходячи з цього, важливим методом підвищення правової культури молоді є усвідомлення цих та інших своїх обов'язків, наведених у таблиці 4. Такі методи підвищення правової культури спрямовані на реалізацію наступних основних завдань: формування цінностей, мотивів, потреб і настановлень молоді.

Методологія системного підходу підвищення рівня правової культури молоді дозволяє розглядати соціальну реалізацію формування правової культури як цілісну систему, створену взаємодією її складників. Системний підхід розглядається як єдиний загальнонауковий методологічний напрям, що передбачає розроблення принципів, методів і засобів вивчення об'єктів, які становлять систему. Використання системного підходу дозволяє врахувати чинники найрізноманітнішого характеру, виділити з них ті, які справляють на об'єкт найбільший вплив, знайти шляхи і методи ефективності цього впливу. У нашому дослідженні системний підхід охоплює всі основні сторони досліджуваного процесу – від постановки цілей, мотивації і конструювання освітнього процесу до перевірки ефективності роботи нових освітніх систем, їх апробування та поширення.

Особистісно орієнтована правова підготовка забезпечує розвиток передусім тих якостей особистості, що допоможуть молодій людині стати господарем свого життя, зайняти активну, відповідальну позицію на основі усвідомленого цілеспрямованого саморозвитку, а це, насамперед, прагнення до свободи думки, що включає також свободу совісті і релігії, дотримання рівності перед законом і самореалізація у професійній діяльності. Саме це підтверджують результати опитування, представлені в таблиці 5.

Таблиця 5: Оцінка рівня правової культури української молоді:
перелік порушених прав за останні 3 роки

Номер	Права молоді	Кількість	%
1	Право на життя	1	0,5
2	Право на житло	11	5,4
3	Право на освіту	6	2,9
4	Право на свободу та особисту недоторканість	9	4,4
5	Право на соціальне забезпечення	17	8,2
6	Право на справедливий суд	13	6,3
7	Право самому розпоряджатися власною долею	7	3,4
8	Право на працю	21	10,2
9	Заборона рабства і торгівлі людьми	1	0,5
10	Свобода думки, совісті і релігії	22	10,7
11	Право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання	7	3,4
12	Право на громадянство	0	0,0
13	Право володіти майном	9	4,4
14	Право на свободу переконань	10	4,9
15	Право на мирні збори	6	2,9
16	Право на участь в управлінні суспільними і державними справами	10	4,9
17	Рівність всіх перед законом	19	9,3
18	Недискримінація за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії	10	4,9
19	Право на мову	9	4,4
20	Екологічні права	10	4,9
21	Право на молодість	4	2,0
22	Інше	2	1,0
23	Не порушувались	1	0,5
	Всього:	205	100

Як видно з таблиці 5, найчастіше порушуваними правами за останні три роки є свобода думки, совісті і релігії – 22 або 10,7 %; право на працю – 21 або 10,2 %; рівність всіх перед законом – 19 або 9,3 %, а отже саме ті можливості реалізації якостей особистості, які дозволяють молодій людині стати господарем свого життя, зайняти активну, відповідальну позицію на основі усвідомленого цілеспрямованого саморозвитку.

Соціальна реалізація правової культури передбачає залучення молоді до різних видів творчої, продуктивної, евристичної та іншої діяльності, а також

відкритість і свободу вибору своїх дій, настановлення на творчий саморозвиток і самореалізацію, формування рефлексивної позиції стосовно себе як суб'єкта діяльності. Ідея діяльнісного підходу пов'язана не тільки із самою діяльністю і механізмами становлення правової культури особистості, скільки з діяльністю як засобом становлення і розвитку суб'єктності людини в динаміці особистісного розвитку в умовах соціальних змін. Сутність і цінність цього підходу для соціальної реалізації правової культури полягає в тому, що передбачає допомогу молодій людині в усвідомленні себе суб'єктом самореалізації та самоствердження власного соціально-економічного досвіду.

Сфера економічної діяльності з точки зору правового регулювання виступає формою її обслуговування, в якій ділові якості та кваліфікація молодого працівника оцінюються позитивно, якщо він здатний до успішного розв'язання правових питань. Критерій соціальної реалізованості або неможливості реалізувати власні правові потреби покладений в основу оцінювання правової культури молодих людей. Перелік нереалізованих обов'язків в оцінці рівня правової культури сучасної української молоді представлений у таблиці 6.

*Таблиця 6: Оцінка рівня правової культури української молоді:
перелік нереалізованих обов'язків*

Номер	Права молоді	Всього	%
1	Обов'язок захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України	19	23,2
2	Обов'язок здобути повну загальну середню освіту	1	1,2
3	Обов'язок сплачувати податки і збори	4	4,9
4	Обов'язок підтримувати громадський порядок та загальний мир	4	4,9
5	Обов'язок неухильно додержуватися Конституції України та законів України	2	2,4
6	Обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей	1	1,2
7	Обов'язок не спричиняти шкоди природі, історико-культурним пам'яткам	1	1,2
8	Обов'язок піклування батьків про дітей та дітей про батьків	4	4,9
9	Обов'язок поважати гідність інших осіб	2	2,4
10	Всі виконую	42	51,3
11	Інші	2	2,4
	Всього:	82	100

Як свідчать представлені у таблиці 6 результати, більшість молодих людей, на думку самої молоді, виконує всі свої обов'язки – 42 або 51,3 %; проте недостатньо реалізованим залишається обов'язок захищати Вітчизну для 19 або 23,2 % респондентів.

У ході формування правової культури молодих людей виявлений перелік нереалізованих обов'язків набуває специфічного змісту. Сучасна соціальна ситуація свідчить про численні приклади незаконного розв'язання економічних проблем (корупція, «відкати», «кишинькові громадські організації» тощо), але становлення правової держави має базуватися на законних методах економічного зростання. У зв'язку з цим набуває актуальності принцип раціональності, який водночас має реалізовуватись відповідними методами, котрі формують здатність до здійснення раціональних дій у виконанні громадянських обов'язків, застосуванні правозахисних заходів впливу на економічні відносини. Соціальна реалізація правової культури передбачає перевірку її функціональної корисності для життя молодої людини у проекції усвідомлення майбутньої діяльності.

Формування ставлення до молодих людей як до рівноправних учасників суб'єкт-суб'єктної взаємодії є методом, що втілює принцип відкритої позиції, сприяючи засвоєнню знань, які здобуваються у спільній діяльності молодших та старших поколінь. Цей принцип передбачає не лише наслідування молодим людьми правових знань, а й встановлення довірливих взаємин між молодим та старшим поколіннями. Принцип передбачає здатність суб'єктів правових відносин, по-перше, до сприйняття правової культури як професійної цінності, по-друге, до розвитку власних цілей опановування і втілення правової культури.

Системним методом, який послідовно веде до повного і всебічного відтворення предмета пізнання, є метод сходження від абстрактного до конкретного – як універсальний метод, придатний для пізнання усіх системних явищ, включаючи феномен правової культури.

Узагальнення даних, які дають змогу скласти загальну оцінку рівня сформованості правової культури у сучасній українській молоді, представлені у таблиці 7.

Дані, представлені в таблиці 7, характеризують загальний показник рівня реалізації правої культури сучасної української молоді в Україні: рівень правової культури сучасної української молоді – 120 або 63,2 %; рівень реалізації обов'язків молодими людьми – 124 або 65,3 %; рівень реалізації прав молодих людей – 136 або 71,6 %. Як видно з цих даних, рівень реалізації прав над обов'язками, на думку респондентів, переважає у відповідях 12 осіб або на 6,3 %.

Таблиця 7: Оцінка рівня правової культури української молоді:
рівні реалізації правової культури

№	Зміст запитань	Кількість оцінок «Високий рівень»	%	Кількість оцінок «Середній рівень»	%	Кількість оцінок «Низький рівень»	%	Всього відповідей на запитання
1.	Як Ви оцінюєте рівень правової культури сучасної української молоді?	9	4,7	120	63,2	61	32,1	190
2.	Яким, на Вашу думку, є рівень реалізації обов'язків молодими людьми?	8	4,2	124	65,3	58	30,5	190
3.	Яким, на Вашу думку, є рівень реалізації прав молодих людей?	12	6,3	136	71,6	42	22,1	190
	Всього:	29	5,1	380	66,7	161	28,2	570

Запропоноване дослідження розкрило раніше невідомі співвідношення суспільних ставлень, а узагальнені результати досліджень «Екологічні права дітей та права молоді» та «Оцінка рівня правової культури молоді» здобули схвалення та прийняті до використання у практичній роботі Директорату регіональної політики Міністерства розвитку громад та територій (№7/36.5.2/13154-21 від 06.09.2021); Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (22/Б-1417-9.2-1588 від 30.09.2021); Представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (№27417.4/9389/1/21/25.3 від 17.09.2021); Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих

територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя національних меншин і міжнаціональних відносин (№04-25/17-2021/276461 від 03.09.2021).

Високо оцінені результати дослідження Державною екологічною інспекцією України. Стосовно результатів опитування «Екологічні права дітей та права молоді» – це забезпечення формування та реалізації державної політики, зокрема, у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної, біологічної і генетичної безпеки. Стосовно результатів опитування «Оцінка рівня правової культури молоді» – забезпечення формування та реалізації державної політики у молодіжній сфері, сферах фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, у сфері волонтерської діяльності (№9731/7.1/11-21 від 30.08.2021).

Разом з цим, ефективність методів підвищення рівня правової культури молоді щодо соціальної реалізації та захисту особистих прав нівелюється несприятливими чинниками зовнішнього впливу, якщо такий вплив має повсюдний характер і значну вираженість. До несприятливих чинників формування правової культури сучасної молоді в Україні слід віднести недосконалість законодавства, що полягає у його декларативності, швидкій змінюваності, багатозначності, суперечливості, невідповідності потребам більшості молоді, низькій якості роботи правоохоронних органів та посадових осіб, правотворчої та правозастосовної діяльності; недотримання на практиці принципів “закон – один для всіх” та “невідворотності покарання”. Загальний стан економіки та проблеми корупції і некомпетентності влади; відсутність ефективних правових механізмів протидії порушенням прав і свобод людини, включаючи мережі інтернету та ЗМІ; обмеження можливостей судового захисту честі, гідності та приватності громадян, інші негативні чинники знецінюють застосування ефективних методів правового виховання молоді з боку державних органів тощо.

В результаті значної поширеності серед молоді набули явища правового нігілізму, масової неповаги до права, зневажливого ставлення до законодавства та правових норм. Методами негативного та деструктивного впливу на правову свідомість молоді в Україні є застосування соціальних мереж та засобів масової інформації для ширення дезінформації, руйнування внутрішньої єдності між різними поколіннями українського суспільства, здійснення антидержавної та антиукраїнської пропаганди.

В Україні існує проблема відсутності інтересу у молодих людей до права, зневага до закону та суду, розчарування у справедливості влади і її правових інституцій, безнадія щодо майбутнього, зневіра у власних силах через неможливість змінити ситуацію в країні на краще, що виражається, зокрема, у небажанні молоді брати участь в політичному та соціальному житті країни.

Тільки через сукупність впливу всієї системи заходів, спрямованих на підвищення правової культури, можна сформувати у молодих людей відповідні ціннісні настановлення, належний ступінь правосвідомості, а з цим і почуття відповідальності за кожне прийняте рішення, що в цілому стане запорукою успішного розвитку українського суспільства.

Ретельно продумана і ефективна інформаційно-правова політика у роботі з молоддю, впровадження у практику принципів верховенства права і закону, принципів “закон – один для всіх” та “невідворотність покарання”, цілеспрямоване правове виховання, як справедливо відзначає Н. С. Уханова (2019), сприятиме підвищенню рівня правосвідомості молоді як основи соціальної реалізації її правової культури.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок

Соціальна реалізація правової культури молоді потребує розвитку засобів провадження державної молодіжної політики у цій сфері. До конкретних дійових способів цієї реалізації належить розроблення проєктів Державної цільової програми у галузі формування правової культури молоді та такими тематичними напрямками: «Правова культура молодіжної цифрової спільноти», «Оцінка молоддю правової культури посадових осіб», «Висока молодіжна правова культура» і т. д. Проведення педагогічних, психологічних, соціологічних та інших досліджень правової культури молоді має стати системною основою обґрунтування і здійснення державної молодіжної політики в Україні.

Розроблення методичних, інформаційно-просвітницьких матеріалів з правової культури молоді, проведення інформаційно-просвітницької роботи, міжнародної діяльності у сфері розвитку молодіжної правової культури є важливим напрямом підвищення рівня соціальної інтеграції молоді, формування її готовності та вміння діяти самостійно, нести відповідальність за свої дії, критично оцінювати і у правовий спосіб реагувати на процеси, що відбуваються в країні та за її межами.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку мають розкрити зміст і засоби залучення молоді до процесу розвитку правової культури, конкретизувати використанні відповідних методик на всеукраїнському, обласному, місцевому та мікросоціальному рівнях у гармонійній взаємодії соціально-правових чинників реалізації державної молодіжної політики та діяльності інститутів громадянського суспільства.

Література

Ганзенко, О. О. (2014). Формування правової культури українського суспільства в контексті підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Вісник Запорізького*

національного університету. *Юридичні науки*. № 3. С. 9–16.

Ганзенко, О. О. (2015). Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 3. С. 20–27.

Осика, І. В. (2004). *Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ. 21 с.

Попадинець, Г. О. (2007). *Український світоглядно-філософський гуманізм як засада розвитку національної правової культури: дис. ... канд. філос. наук : 12.00.12; Київ. нац. ун-т внутр. справ*. Київ. 230 с.

Попадинець, Г. (2014). *Правова культура як важливий елемент правової системи України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. № 782. С. 123–128.

Сербін, Р. А. (2003). *Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ. 16 с.

Целуйко, М. Ф. (2012). *Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації українського права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Одеса. 19 с.

Александров, В. М. (2012). *Правова культура військовослужбовця як чинник формування правової держави. Особистість. Суспільство. Право: зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Полтав. юрид. ін-ту (Полтава, 15 берез. 2012 р.)*. Харків: Точка. С. 484–486.

Квіткін, П. В., Прудникова, О. В., Дятлова, І. В. (2013). *Правова культура військовослужбовців: теоретико-методологічні основи аналізування. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. № 3 (17). С. 240–242.

Скуріхін, С. М. (2009). *Правова культура офіцерського складу Збройних сил України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Одеса. 229 с.

Дьоміна, О. С. (2007). *Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ. 19 с.

Требін, М. П. (2007) *Правова культура громадян в українському суспільстві. Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Серія «Соціальна філософія, психологія»*. Харків: ХУПС. Вип. 1 (27). С. 3–9.

Горбова, Н. А. (2017). *Правова культура та культура прав людини: співвідношення понять та шляхи імплементації. Порівняльно-аналітичне право*. № 1. С. 16–18.

Проць, О. Є. (2011). *Правова культура та правокультурність: межі кореляції. Часопис Київського університету права*. № 3. С. 77–81.

Шарвара, І. І. (2015). *Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. Національний юридичний журнал: теорія і практика*. № 7. http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf

Шарвара, І. І. (2015). *Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 33(1). С. 56 – 59.

Шарвара, І. І. (2015). *Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі*

соціальних норм. *Право і суспільство*. № 5(3). С. 43 – 48.

Підлісний, Є. В. (2019). «Формування правової культури майбутніх бакалаврів з економіки у процесі фахової підготовки». Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань. С. 166-176.

Макаренко, Л. О. (2019). Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ.

Твердохліб, Л. В. (2003). Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу: монографія/МВС України, Луган. Акад. внутр. Справ ім. 10 річчя незал. України; [Відп. ред. канд. пед. наук, доц. О. О. Міхно]. Луганськ: РВВ ЛАВС. 262 с.

Уханова, Н. С. (2019). Правова культура молоді в Україні. *Інформація і право*. № 2 (29). Режим доступу: <http://ippi.org.ua/sites/default/files>

SOCIAL SELF-REALIZATION OF LEGAL CULTURE YOUTH

Sergii Boltivets, Doctor of Psychology, Professor, Chief Research Fellow, State Institute of Family and Youth Policy, Ukraine; boltivetssergij@i.ua

Olena Halushko, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Department of Youth Policy Development 2014 - 2021, State Institute of Family and Youth Policy, Ukraine; legin.uyf@gmail.com

Valery Zhulyaev, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow, State Institute of Family and Youth Policy, Ukraine; v_zhulajev@ukr.net

Abstract. *The article reveals the possibilities of social self-realization of the legal culture of modern Ukrainian youth in the context of the realization of their rights and responsibilities, identifying its role and importance in the current public consciousness. The results of the online surveys "Environmental rights of children and youth" and "Assessment of the level of legal culture of Ukrainian youth" are highlighted, a meaningful continuum of legal self-awareness is determined, which covers the general civilizational and personal significance of the rights of every young person. Attitudes towards the environmental rights of children and youth were differentiated in the age groups 10-13; 14 - 19; 20 - 24; 25 - 29; 30 - 34; 35 - 40; 41 - 50; 51 years and older. 1014 respondents took part in the survey from December 7, 2020 to May 17, 2021. The content of the survey already in the process of its implementation drew the attention of respondents to the perception of an important factor in the rights of young people in the future decades of the XXI century. The substantial expansion of indicators of legal culture was carried out in the developed questionnaire "Assessment of the level of legal culture of Ukrainian youth", intended for use in different age groups 10 - 13; 14 - 19; 20 - 24; 25 - 29; 30 - 34; 35 - 40; 41 - 50; 51 years and older. The poll conducted by him represents the attitude of the majority of Ukrainian citizens to their own rights and responsibilities. 190 respondents were interviewed from December 7, 2020 to May 17, 2021. The study revealed previously unknown relations of public attitudes, and generalized results were used in the practical work of the Ministry of Community and Territorial Development, the Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine, the Representative of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights, the Verkhovna Rada Committee on Human Rights. , deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territories in Donetsk, Luhansk oblasts and the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol of national minorities and*

interethnic relations. The updated terminological apparatus and indicators of the legal culture of modern Ukrainian youth are revealed.

Key words: *indicators of legal culture; level of legal culture; culturological approach; formation of legal culture; subject of self-realization and self-affirmation; priorities of youth rights; priorities of youth responsibilities; unrealized responsibilities of youth; social integration of youth.*

Reference

Hanzenko, O. O. (2014). Formation of the legal culture of Ukrainian society in the context of signing the association agreement between Ukraine and the EU. *Bulletin of Zaporizhia National University. Legal sciences*. № 3, 9 – 16 [in Ukrainian].

Hanzenko, O. O. (2015). The main directions of overcoming legal nihilism in Ukraine. *Bulletin of Zaporizhia National University. Legal sciences*. № 3, 20–27 [in Ukrainian].

Osyka, I. V. (2004). *Legal culture in the formation of the rule of law, social state*: author's ref. dis. ... cand. jurid. science: 12.00.01. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Popadynets, H. O. (2007). *Ukrainian worldview and philosophical humanism as a basis for the development of national legal culture*: dis. ... cand. philos. Science: 12.00.12; Kyiv. Nat. University of Internal Affairs affairs. Kyiv. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Popadynets, H. (2014). Pravova kultura yak vazhlyvyi element pravovoi systemy Ukrainy. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Legal sciences*, № 782, 123–128 [in Ukrainian].

Serbin, R. A. (2003). *Legal culture is an important factor in building the rule of law*: author's ref. dis. cand. jurid. Science: 12.00.01. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Tseluiko, M. F. (2012). *Competent legal culture in the mechanism of formation and implementation of Ukrainian law*: author's ref. dis. .cand. jurid. Science: 12.00.01. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

Aleksandrov, V. M. (2012). Legal culture of the serviceman as a factor in the formation of the rule of law. *Personality. Society. Right*: Coll. Science. Art. and theses of sciences. reported according to the International. scientific-practical conf., dedicated. 10th anniversary of Poltava. jurid. in-tu. (Poltava, March 15. 2012). Kharkiv: Tochka, 484–486 [in Ukrainian].

Kvitkin, P. V., Prudnykova, O. V., Diatlova, I. V. (2013). Legal culture of servicemen: theoretical and methodological bases of analysis. *Herald National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine". Series "Philosophy, philosophy of law, political science, sociology"*, № 3 (17), 240–242. [in Ukrainian].

Skurikhin, S. M. (2009). *Legal culture of officers of the Armed Forces of Ukraine*: dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.01. *Candidate's thesis*. Odesa, 229 s. [in Ukrainian].

Domina, O. S. (2007). Formuvannia pravovoi kultury studentskoi molodi v umovakh suchasnoho ukrainskoho suspilstva: author's ref. dis. ... cand. jurid. science: 12.00.01. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 19 s. [in Ukrainian].

Trebin, M. P. (2007). Legal culture of citizens in Ukrainian society. *Scientific notes of Kharkiv University of the Air Force. Series "Social Philosophy, Psychology"*. Kharkiv: HUPS, 2007. Issue. 1 (27), 3–9. [in Ukrainian].

Horbova, N. A. (2017). Legal culture and human rights culture: the relationship between concepts and ways of implementation. *Comparative and analytical law*, № 1, 16–18. [in Ukrainian].

Prots, O. Ye. (2011). Legal culture and legal culture: the limits of correlation. *Journal of Kyiv University of Law*, № 3, 77–81. [in Ukrainian].

Sharvara, I. I. (2015a). Legal consciousness and legal culture in Ukraine: problems of their formation. *National Legal Journal: Theory and Practice*, № 7. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf [in Ukrainian].

Sharavara, I. I. (2015b). Legal awareness as a legal category and its main structural elements. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Right*, Issue 33 (1), 56 – 59. [in Ukrainian].

Sharavara, I. I. (2015c) Correlation of legal consciousness, morality and law in the system of social norms. *Law and society*, № 5(3), 43 – 48. [in Ukrainian].

Pidlisnyi, Ye. V. (2019). *Formation of the legal culture of future bachelors on economics in the process of professional training*. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a specialty 13.00.04 "Theory and a technique of professional education". Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna, *Candidate`s thesis*, Uman, 166-176. [in Ukrainian].

Makarenko, L. O. (2019). *Theoretical and methodological aspects of cognition and formation of legal culture*. The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of legal sciences on a specialty 12.00.01 «Theory and history of the state and law; history of political and legal doctrines ". Korets Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, *Doctor`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Tverdokhlib, L. V. (2003). *Formation of legal culture of high school students in new type of educational institutions*: Monograph / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Luhansk. Acad. internal Affairs of them. 10th anniversary of the hall. Ukraine; [Resp. ed. Cand. ped. Sciences, Assoc. OO Mikhno]. Luhansk: RVV LAVS [in Ukrainian].

Ukhanova, N.S. Legal culture of youth in Ukraine. *Information and law*. № 2 (29). URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files> [in Ukrainian].

Article history:

Received: March 11, 2022

1st Revision: March 21, 2022

Accepted: April 30, 2022